

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПОТРЕБИ У СХВАЛЕННІ ПРИ ФОРМУВАННІ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ

В умовах сучасності міжнародними співтовариствами у рамках світової співпраці велика увага приділяється питанню толерантності. Інтерес світової спільноти до цієї проблеми є цілком виправданим, адже толерантність у наш час є значущою умовою для нормального функціонування і розвитку кожного демократичного суспільства. У толерантності вбачається основна запорука утвердження прав людини, плюралізму та правопорядку. Загальні тенденції розвитку сучасного суспільства виявляються в стійкій направленості на подолання існуючих у ньому внутрішніх конфліктів на ґрунті соціальних, політичних, релігійних, етнічних та інших розбіжностей шляхом пропагування ідей терпимості та взаємоповаги. Тому прагнення до консолідації зумовлює необхідність прийняття та використання принципів толерантності на всіх рівнях суспільних відносин. Розуміння її важливої ролі формує нагальну потребу сучасності у розробці стратегій формування основ толерантності у кожній окремої особистості.

При визначенні терміну "толерантність" найчастіше розглядається як синонім "терпимості". Поняття "толерантність" може стосуватися релігійних, етнічних, політичних розбіжностей і включає в себе саме визнання права на їх існування, а також ціннісне ставлення до інших людей, що виражається в прийнятті і розумінні існуючих відмінностей. Термін набув широкого вжитку, разом з тим поняття толерантності остаточно не окреслене, як не розкриті й сама суть та критерії визначення цієї категорії - вона розглядається і як моральний принцип, і як модель поведінки, і як форма індивідуальної або суспільної реакції на соціальні прояви.

Так, у короткій філософській енциклопедії толерантність тлумачиться як терпимість до іншого роду поглядів, звичок, яка потрібна стосовно особливостей різних народів, націй і релігій. Вона є ознакою впевненості в собі й усвідомленні надійності своїх власних позицій, ознакою відкритого для всіх ідейного пливу, що не боїться порівняння з іншими поглядами й не уникає духовної конкуренції [7]. Доповнюється це визначення в новій філософській енциклопедії, де толерантність визначається "як якість, що характеризує ставлення до іншої людини як до рівної й гідної особистості, що виражається у свідомому пригніченні почуття неприйняття, викликаного всім тим, що знаменує в іншому інше (зовнішність, манера, мова, смаки, спосіб життя, переконання й т.п.). Толерантність припускає настроєність на розуміння й діалог з іншим, визнання й повагу його права на відмінність" [3].

Дещо інше смислове навантаження несе визначення толерантності в психологічній літературі. Розглядаючи психологічне трактування даного поняття, слід зазначити, що воно визначається неоднозначно: по-перше, як здатність людського організму переборювати труднощі і, по-друге, як терпимість до висловлювання іншими думок, позицій, а також релігійних вірувань, поведінки тощо [9] (як "установка ліберального прийняття моделей поведінки, переконань, цінностей іншого") [2].

В.А. Лекторський, аналізуючи толерантність, розглядає чотири можливі способи її розуміння:

- як байдужість до існування різних поглядів і практик;
- як неможливість взаєморозуміння (повага до іншого, якого, в той же час, неможливо зрозуміти, з яким неможливо взаємодіяти);
- як поблажливості до слабкості інших, що поєднується з деякою долею презирства до них;
- як розширення власного досвіду і критичний діалог [8].

На думку А.Г. Асмолова, термін "толерантність" виражає три пересічні значення:

- 1) стійкість, витривалість;
- 2) терпимість;
- 3) допуск, допустиме відхилення [1].

Толерантність, за визначенням академіка В.А. Тішкова, – особистісна або суспільна характеристика, яка передбачає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище є багатомірними, а значить, і погляди на цей світ різні і не можуть і не повинні зводитися до одноманітності або на чийсь користь. Толерантність, головним чином, – раціональна реакція людини; її рівень залежить від знань і особистого досвіду [11].

На сучасному етапі виявлення природи толерантності є актуальним завданням психологічної науки. Проте слід відзначити, що в психологічній літературі мало уваги присвячено розгляду міжособистісної толерантності як моральної норми, а також дослідженню психологічних факторів, що зумовлюють інтеріоризацію цієї норми і сприяють формуванню толерантної особистості.

Усвідомлення важливості практичної реалізації принципів толерантності у сучасному суспільстві зумовлює необхідність пошуку шляхів її інтеграції в систему ціннісних орієнтацій кожної окремої особистості. Процес формування толерантності не є мимовільним, і шляхи формування толерантної особистості не обмежуються ознайомленням з основними принципами. "Принцип або, швидше, умова, при якій толерантність лише і можлива, — це відмова від монополії на знання істини в моралі. Тут не може бути абсолютної людської упевненості. Неправильно з порогу оголошувати помилковою думку, відмінну від нашої. Можливо, це лише інший підхід до істини. Слід уникати ситуації конфлікту між істиною, яка нібито знаходиться лише по цей бік, і помилкою, яку цілком приписують іншій стороні хоч би тому, що кожен підхід до істини залишається відносним. Тому, відстоюючи нашу думку, ми маємо бути толерантні відносно точки зору іншого" [4]. Суспільство "повинне звільнитися від войовничості й непримиренності, причому не тільки в етиці й у політиці, на поверхні, а й у глибині, в основних світоглядних поданнях, у сфері онтології й гносеології" [5].

Теоретичне обґрунтування повинно знайти вираження в ряді заходів, що направлені на формування у суспільстві поведінкової норми толерантності. З огляду на значущу роль потреб в активації діяльності людини можливим є виявлення шляхів ефективного використання знань про соціальні потреби особистості у справі пошуку шляхів формування соціально бажаної толерантної поведінки. Соціальні потреби представляють у цьому аспекті великий інтерес.

Усі спонуки людини є соціально детермінованими, тому слід зазначити, що в даному випадку під соціальною потребою мається на увазі потреба належати до соціальної групи і займати в цій групі визначене місце, користуватись прихильністю та увагою оточуючих, бути об'єктом їх поваги та любові [10]. До соціальних відносяться такі потреби як потреба у спілкуванні, потреба досягнення успіху, потреба афіліації, потреба альтруїстичної поведінки, потреба влади, потреба у схваленні, потреба додержувати норм тощо.

Слід зазначити, що "без потреби додержувати норм, прийнятих у даному суспільстві, існування соціальних систем виявилось б взагалі неможливим. Норми формуються в результаті складної взаємодії історичних, економічних, національних та інших факторів, вони отримують відображення в суспільній свідомості, закріплюються панівною ідеологією, мораллю та законодавством. Добре засвоєні норми стають звичкою, "другою натурою" і в певний момент перестають контролюватись свідомістю, переходячи у сферу підсвідомості" [10]. Таким чином, потреба додержуватись норм, як і потреба у схваленні, виступає запорукою підтримання суспільних норм і є однією з найважливіших соціальних потреб. Будучи пов'язаними як прямим, так і зворотним зв'язком, норми і потреби взаємно обумовлюють існування одне одного. Потреби і можливості їх задоволення детермінують зміст норм, а норми можуть регулювати так чи інакше весь комплекс процедур, пов'язаних з рухом потреб. Втілюючи соціальні норми в діяльності, пов'язаній з вираженням інтересів і задоволенням потреб, людина отримує можливість перетворювати свою діяльність на зрозумілу для інших людей, вступати в співпрацю з ними і досягати таких результатів, які поодиноці недосяжні.

Ми припускаємо, що актуальна потреба особистості у схваленні відноситься до факторів, які інтенсивно впливають на схильність особистості до просоціальної поведінки. А, як відомо, додержання будь-яких норм базується на властивій членам суспільства соціальній потребі наслідувати поведінкові, етичні, естетичні і тому подібні еталони. Проте це у свою чергу може сприяти формуванню тенденції до конформної поведінки, змушуючи людину сліпо слідувати загальноприйнятим стандартам, пасивно поступатися власною думкою на користь інших, піддаватися тиску групових норм.

Метою нашого дослідження є визначення впливу соціальної потреби у схваленні на формування толерантності.

Задачі дослідження:

- провести дослідження рівня потреби у схваленні;
- провести дослідження толерантності;
- провести аналіз одержаних результатів;
- проаналізувати і виявити характер співвідношення рівня потреби у схваленні з толерантністю.

Дослідження проводилось серед студентів Південноукраїнського національного університету Ушинського. Досліджуваними були 60 студентів 3-го курсу віком 18-20 років.

ім. К.Д.

Були використані:

- методика "Ціннісні орієнтації" М. Рокича, направлена на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини;
- опитувальник "Оцінка потреби у схваленні" Д.П. Крауна, Д.А. Марлоу в адаптації Ю.Л. Ханіна для виявлення

рівня потреби у схваленні.

Для виявлення ступеню реалізації в досліджуваних ідеї толерантності було застосовано методику "Ціннісні орієнтації". Система ціннісних орієнтацій визначає змістову сторону спрямованості особистості і становить основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і "філософії життя". Досліджуваним був представлений список інструментальних цінностей: акуратність, вихованість, високі запити, життєрадісність, старанність, незалежність, непримиренність до недоліків в собі та інших, відповідальність, раціоналізм, самоконтроль, сміливість в обстоюваннях своєї думки, поглядів; тверда воля, терпимість, широта поглядів, чесність, ефективність у справах, чуйність. Для глибшого проникнення в систему ціннісних орієнтацій досліджуваного і для отримання додаткової діагностичної інформації було запропоновано проранжувати цінності відповідно до питання: "У якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?". При аналізі отриманих ранжовань цінностей ми враховували результати по двом цінностям, які складають основу толерантності: терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їх помилки); широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);

За результатами дослідження: 28 досліджуваних мають реалізацію цінності "терпимість" 80% та вище, 23 – від 50% і 9 – менше 50%. Реалізацію цінності "широта поглядів" 29 досліджуваних оцінили від 80% та вище, 26 – від 50% і 5 – менше 50%. Для виявлення схильності до толерантної поведінки, аналізуючи результат, ми звернулися до показників процентної вираженості у досліджуваних двох інструментальних цінностей - "терпимість" і "широта поглядів". Тому, виходячи із сукупності показників за двома вказаними факторами, слід судити про реалізованість цієї соціально-психологічної характеристики. За результатами дослідження, 31% досліджуваних оцінюють реалізованість обох даних цінностей у житті вище від 50%, що свідчить про високий рівень їх толерантності.

Опитувальник "Оцінка потреби у схваленні" Д.П.Крауна, Д. А. Марлоу в адаптації Ю.Л. Ханіна дозволяє оцінити непряму міру потреби людини у схваленні іншими людьми. Чим вище ця потреба, тим більше поведінка досліджуваного відповідає схвалюваному взірцю. Методика була використана для виявлення рівня соціальної потреби особистості у схваленні. Результати дослідження показали, що 21,6% досліджуваних мають високий рівень потреби у схваленні; 61% - середній і 16,6% - низький рівень потреби у схваленні. Тобто ми можемо говорити, що у даній вибірці більшості досліджуваних притаманний середній рівень потреби у схваленні.

Для виявлення взаємозв'язку між рівнем потреби у схваленні та показниками оцінки реалізованості цінностей "терпимість" і "широта поглядів" (з огляду на які ми робили висновок про ступінь вираженості соціально-психологічної характеристики толерантності) ми провели кореляційне дослідження, яке дозволило виявити, що рівень потреби у схваленні не має достовірної кореляції з показниками реалізації толерантності особистості. На відміну від проведених нами раніше досліджень характеру взаємозв'язку рівня потреби у схваленні та рівня конформності особистості, в ході яких була підтверджена гіпотеза про вплив соціальної потреби у схваленні на формування конформності як соціально-психологічної характеристики особистості. Доведено, при порівнянні даних у вибірці досліджуваних з низьким та високим рівнем потреби у схваленні, що високий її рівень суттєво впливає на вираженість показників, які свідчать про схильність особистості до конформної поведінки.

Ми вважаємо, це пов'язано з тим, що в основі позиції толерантності лежить не потреба отримати схвалення довколишніх – референтної групи чи особи, а прагнення зрозуміти іншого, перейти від критичного заперечення, неприйняття інаковості до лояльного поводження відносно відмінностей, а через це до порозуміння та знаходження певних точок конвергентності.

Іноді зустрічається трактування толерантності як вимушене терпіння чужої точки зору, коли вона інтерпретується як пасивна покора, поступка, непротивлення. Тут треба зазначити, що сильна потреба у схваленні зумовлює пасивне дотримання суспільної думки, безініціативність, неможливість прийняття самостійного рішення. Тобто є передумовою формування конформної поведінки. Таким чином, підтверджено, що високий рівень потреби у схваленні сприяє формуванню тенденції конформності у поведінці людини. А конформне слідування взірцям, встановленим нормам, блокує відхід від загальноприйнятих стандартів, що, в свою чергу, є перешкодою для розкриття людиною власного потенціалу. Отож, ми вважаємо, що сильна потреба людини у соціальному схваленні стримує ствердження її власної позиції. У той час як толерантність - це розумне активне реагування людини, на відміну від конформності вона не передбачає відмови від власних переконань. Таким чином, поняття "толерантність" хоча і ототожнюється більшістю джерел з поняттям "терпіння", проте воно має яскравішу активну спрямованість. "Толерантність передбачає зацікавлене відношення до іншого, бажання відчувати його світовідчуження, яке спонукає до роботи розум вже тому, що воно – інше, чимось не схоже на власне сприйняття дійсності. Нюанс зневажливості розсіюється, як тільки ми перестаємо бачити в толерантності чисто пасивну позицію. Толерантність зовсім не млява, не аморфна, вона активна" [4].

Конформність характеризується тактикою постійної поступки, непротивлення чужій думці. Це слабка позиція, яка зумовлює пристосування до загальноприйнятих норм і має вигляд вимушеного компромісу - зовнішнього або внутрішнього прийняття початково неприйнятної думки, яку суб'єкт первісно не розділяв з опонентом. У такого роду ситуаціях ми стикаємося з негативною стороною надмірної лояльності – піддатливістю, відмовою від власних поглядів на користь думки іншого. Толерантність - не пасивне, неприродне підкорення думці, поглядам і діям інших; не покірне терпіння, а активна етична позиція і психологічна готовність до терпимості в ім'я взаєморозуміння, що повинна стати нормою гуманних людських відносин, і силою, що реально діє в розвитку суспільства.

Отож саме лише інформування про норми і правила та контроль за їх виконанням може виявитись недостатнім. Таке регулювання неефективне з точки зору перспективи і призводить до формального їх засвоєння. А формальне ознайомлення з правилами, нормами та законами суспільного життя є очевидно недостатнім і може в деяких випадках призводити до пристосуванства. Тобто існує необхідність більш глибокого ґрунтового виховного впливу на суб'єкт, направленою передусім на інтеріоризацію соціальної норми (у даному випадку толерантності). Адже найефективніше свою функцію норма виконує лише будучи усвідомленою особистістю, прийнятою нею.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Асмолов А.Г., Солдатова Г.У.* О смыслах понятия "толерантность" / А.Г. Асмолов Г.У. , Солдатова // Век толерантности: Научно – публицистический вестник. – М., 2001.
2. *Большой психологический словарь.* – М., 2000. – С. 363.
3. *Новая философская энциклопедия: в 4-х тт.* – М., 2001. – Т. 4: Т–Я.
4. *Валитова Р.Р.* Толерантность: порок или добродетель / Р.Р. Валитова // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. №1. – 1996. – С. 33-37.
5. *Гамідов В.М.* Толерантність як прояв світоглядної свободи особистості / В.М. Гамідов // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури. – 2005. – № 51.
6. *Гусельцева М.С.* Культурно-аналитический подход к феноменам креативности, неадаптивности ... / М.С. Гусельцева // Вопросы психологии. 2008. – №2. – март-апрель. – С. 23.
7. *Краткая философская энциклопедия.* – М., 1994.
8. *Лекторский В.А.* О толерантности, плюрализме и критицизме / В.А. Лекторский // Вопросы философии. – № 11. – 1997.
9. *Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов.* – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
10. *Симонов П.В.* Избранные труды: В 2т. / П.В. Симонов; [отв. ред. И.А. Шевелев]; Ин-т высшей нервной деятельности и нейрофизиологии. – М. : Наука, 2004. – Т. 1: Мозг: эмоции, потребности, поведение. – 2004. – 437 с.
11. *Тишков В.А.* Толерантность и согласие в трансформирующихся обществах / В.А. Тишков / Очерки теории и политики этничности в России. – М., – 1997.

Подано до редакції 25.01.2010

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена аналізу соціальної потреби особистості у схваленні та її впливу на формування міжособистісної толерантності. Представлено результати дослідження зв'язку реалізованості цінностей "терпимість" і "широта поглядів" з рівнем потреби у схваленні. Наводяться дані емпіричного дослідження взаємозв'язку між потребою особистості у схваленні та рівнем її конформності.

Е.О. Майданюк

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ПОТРЕБНОСТИ В ОДОБРЕНИИ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ТОЛЕРАНТНОЙ ЛИЧНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу социальной потребности в одобрении и её влияния на формирование межличностной

толерантности. Представлены результаты исследований связи реализованности ценностей "терпимость" и "широта взглядов" с уровнем потребности в одобрении. Приводятся данные эмпирического исследования взаимосвязи между потребностью личности в одобрении и уровнем ее конформности.

O.O. Maydanyuk

THE ROLE OF SOCIAL NEED OF APPROVAL IN FORMATION OF A TOLERANT PERSONALITY

SUMMARY

The article analyzes social need of approval of a personality and its influence on formation of interpersonal tolerance. The author presents results of the research on the link between the degree of realization of such values as "tolerance" and "breadth of opinion" and the level of need of approval. The article contains data of empirical research on the link between the need of approval of personality and the level of their conformity.
